

KRONIKA

František Uhlíř – učitel, politik, kazatel (K dvojímu jubileu)

Připomínat dvojí jubileum Františka Uhlíře, připadají na rok 2020 – sto dvacáté výročí narození a čtyřicáté výročí úmrtí – má smysl dalece přesahující pouhou připomínku zajímavé a dosud nedostatečně poznané osobnosti spjaté se Slezskem ve druhé čtvrtině 20. století: nabízí možnost zamyslet se nad metodickými aspekty studia politicky mimořádně aktivního člověka, spjatého s centrem i s periferií, jehož životní osudy ovlivnily tragické události Mnichova i poúnorového vývoje Československa. Uhlířovo angažmá ve vrcholné politice bylo relativně krátké – zahrnuje třináct let mezi zvolením poslancem Národního shromáždění (1935) a odchodem za hranice, resp. nepovedeným pokusem o emigraci (listopad 1948), následným zatčením – a útekem do Londýna (1949). Jedenatřicet let mezi odchodem z Československa a následně i z Evropy a mezi smrtí (11. září 1980 v městě Gatineau, tvořícího souměstí s Ottavou), bylo již připomenuto Bořivojem Čelovským, symptomaticky pro tohoto autora velmi osobním způsobem, poznamenaným hodnocením (Čelovskému vadil Uhlířův podíl na nástupu Klementa Gottwalda, jenž ve své době iritoval řadu představitelů nekomunistických stran, což Uhlíře diskvalifikovalo pro členství Radě svobodného Československa, kam byl ale nakonec přijat).¹ Jediné, co je nesporné, že léta strádání a mimořádně dramatické okolnosti odchodu ze země u Uhlíře posílily náboženské tendence, ostatně tápání v duchovních otázkách je pro Uhlířovu generaci – a pro jedince analogického psychického ustrojení – přímo symptomatické: k tomuto tématu jen dodejme, že v roce 1920 vystoupil z římskokatolické církve a nejpozději po druhé světové válce náležel ke svobodným zednářům.² Jeho spoluúčast při založení *Cyrilometodějské ligy akademické* v Londýně (1949) a příspěvky pro její časopis *Nový život*³ mohou proto překvapit, ale byly pouhou součástí individuální cesty k Bohu, završenou – ve formálním smyslu slova – kazatelstvím (vystudoval teologii a od roku 1966 vedl anglikánskou misijní stanici ve čtvrti Templeton na předměstí města Gatienau).

Jdeme-li proti toku času, londýnskému a kanadskému exilu předcházela Uhlířova politická činnost, heslovitě připomenutí již Milanem Myškou.⁴ V letech 1945–1948 byl poslancem Prozatímního i Ústavodárného Národního shromáždění, v letech 1945–1946 členem předsednictva strany a sekčním šéfem na ministerstvu školství a národní osvěty. Po volbách v roce 1946 patřil ke členům užšího výboru zahraniční komise strany, v níž se potkával mj. s Miladou Horákovou, a pracoval v komisi národních socialistů připravující novou ústavu.⁵ Je zajímavé a důležité zároveň, že v československé straně národně socialistická se angažovala také jeho manželka Jarmila Uhlířová (1902–1988), v období

1 Bořivoj ČELOVSKÝ, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov 2000, s. 41–42 a passim.; TÝŽ, *Otec Yuhla František Uhlíř v poválečné emigraci*, Těšínsko, roč. 41, 1998, č. 4, s. 13–15.

2 Jana ČECHUROVÁ, *Nositelé kontinuity a inovátoři. Poválečné osudy londýnských zednářů v Československu*, Soudobé dějiny, roč. 11, 2004, č. 3, s. 86.

3 Marie BENÁKOVÁ, *Exilové periodikum Nový život (1949–2001)*, Praha 2018, s. 48 a 85–86.

4 Milan MYŠKA, František Uhlíř, in: *Kulturně-historická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy (M–Ž)*, Ostrava 2013, s. 457.

5 Jiří KOCIAN, *Ústavněprávní poměr Čechů Slováků v návrzích politických stran při přípravě ústavy ČSR v letech 1946–1948*, Soudobé dějiny, roč. 2, 1995, č. 2–3, s. 411.

Protektorátu pracující v ilegalitě, která spolu se synem Františkem (1924–1986), pozdějším redaktorem Radia Svobodná Evropa, emigrovala v roce 1948 z Československa. Toto „rodinné“ angažmá ve straně i v parlamentu předznamenalo Uhlířovo prominentní postavení v československém exilu, kdy byl členem Státní rady československé v Londýně, poradního a kontrolního orgánu exilové vlády (od října 1943 ve funkci místopředsedy), a z tohoto titulu se účastnil řady jednání, například důležité schůzky delegace londýnské vlády se členy zahraničního byra KSČ v Moskvě týkající se situace na Slovensku (1944).⁶ Odchodu do Londýna předcházelo francouzské intermezzo (1939–1940) a celé pomnichovské anabázi pak zvolení poslancem za národně socialistickou stranu v parlamentních volbách 1935 a krátké období let 1935–1938, kdy se názorově profiloval. S tímto tříletým obdobím se konečně dostáváme k Uhlířovu působení ve Slezsku a na Ostravsku, což z něj v národně socialistické straně učinilo odborníka pro národnostní problematiku v regionu, jak dosvědčuje jeho poslední knižní práce vydaná v Československu *Těšínsko* (1946), shrnující memoranda vypracovaná pro londýnskou exilovou vládu a vydaná s vysvětlující předmluvou Huberta Ripky.⁷ Aplikací jejích resultátů pak tvořila podstatu Uhlířových veřejných vystoupení na Ostravsku počínaje létem 1945, která iritovala svou radikálností.⁸ Poprávu ale dospěl k těmto názorům vlivem osobních zkušeností se situací na Těšínsku ve druhé polovině třicátých let, které již tehdy věnoval publicistickou pozornost,⁹ konfrontovav ji s ideály, jež zastával (jednotná slovanská politika, republikánské ideje, pokrok apod.)

Vraťme se ale do doby o deset let dříve, ke květnu 1935, kdy se v Československu uskutečnily parlamentní volby. Výsledky byly šokující: odhlédneme-li od vítězných agrárníků, výraznou skupinu tvořily poslanci levicových stran (komunisté obdrželi desetinu všech mandátů), s nimi kontrastovalo uskupení všemožných nacionalistických stran (Národní obec fašistická, Hlinkova slovenská ľudová strana), z nichž nejsilnější byla Henleinova Sudetoněmecká strana, jež se mohla vykázat 44 mandáty. V této kritické situaci národní socialisté jako demokratická strana, reprezentující levou část politického středu a hlásící se k odkazu Tomáše Garrigue Masaryka, docela přirozeně cítili povinnost sřežit integritu státu i jeho demokratické vymoženosti (a přitom neslevit z nacionální komponenty). V této vypjaté situaci se plně zúročil Uhlířův řečnický talent, jak dokládá jeho závěrečný projev na manifestaci za jednotu republiky v Moravské Ostravě.¹⁰ Ještě důležitější byly Uhlířovy aktivity na celostátní úrovni a v zahraničí, zejména cesta do Belgie, Anglie a Francie, kde přednesl přednášky, které oponovaly tvrzením Konráda Henleina, prezentovaných při různých příležitostech.¹¹ Současně s česko-polským napětím se vyhraňoval jeho poměr

6 Např. Zbyněk Miloš DUDA, *Sborový generál ing. Alois Vicherek*, Cheb 2010, s. 301; Radek MIKULKA, *Monsignore František Hála. Pokus o stručný politický portrét*, Vyškovský sborník 2, 2001, s. 187. – Z této schůzky Uhlíř vypracoval zprávu, zmíněnou Hubertem Ripkou v důvěrném materiálu, jež přetiskl Vilém PREČAN (ed.), *Delegace Slovenské národní rady v Londýně (říjen–listopad 1944). Nové dokumenty*, in: Česko-slovenská historická ročenka 1999, Brno 1999, s. 178.

7 (šifra) Z. H., *Z tří memorand...*, Český časopis historický 47, 1946, č. 1, s. 354; Konstantin PETŘÍK, *František Uhlíř – Těšínsko*, Slezský sborník 3, 1945, č. 1, s. 171–174; (šifra) hjk, *František Uhlíř – Těšínské Slezsko*, Svobodné noviny, roč. 2, č. 71, 24. 3. 1946, s. 5.

8 Václav MELICHAR, *Cesta k československo-polskému spojení*, Československý časopis historický, roč. 24, 1976, č. 4–6, s. 658.

9 František UHLÍŘ, „*Polský problém*“ na Těšínsku, Slezský sborník roč. 34, 1936, č. 1, s. 8–17.

10 *Ostrava promluvila. Šedesát tisíc účastníků na projevu za obranu nezávislosti a celistvosti republiky*, Lidové noviny, roč. 46, č. 455, 10. 9. 1938, s. 2.

11 *Čs. národní socialisté v boji s nepřáteli státu*, Nový Bezručův kraj, roč. 10, č. 49, 30. 4. 1936, s. 1.

k polskému nacionalismu, na nějž odpovídal vzniklým českým nacionalismem – v tomto směru zaujme Uhlířova účast na manifestaci českých spolků v Dolní Lutyni dne 15. září 1935, svolané na počest Karla Těmy, jedné z obětí plebiscitního boje.¹² Radikalizaci směrem k českému nacionalismu odpovídá rovněž jeho vstup do Strany národní jednoty v roce 1938.

Aby se Uhlíř mohl na jaře 1935 stát pro vyhlášené parlamentní volby stranickým lídrem za XIV. župu,¹³ bylo nutno trvale působit v Ostravě. Nalezl bydliště v Mariánských Horách, v ulici V Zátíší č. 867, kde je uváděn již k roku 1931.¹⁴ Zde do roku 1939, kdy přes pohraniční stanici Šenov uprchl do Polska a odtud do Londýna. Jestliže události, jež následovaly, jsou alespoň v hrubých obrysech známy, o Uhlířově životě a práci před příchodem do Ostravy se dosud nevědělo prakticky nic (připomínal se – mimo narození – pouze jediný údaj: že ve dvacátých letech byl učitelem v Petřvaldu). Proto je užitečné zrekapitulovat chronologii první třetiny Uhlířova života:¹⁵ rodák z Lhoty u Vyškova na Moravě (11. srpna 1900) vychodil obecnou školu v rodišti a v letech 1911–1919 gymnázium ve Vyškově a po maturitě začal studovat práva na nově založené Masarykově univerzitě v Brně; po necelém roce toho zanechal a nastoupil (od 1. ledna 1920) jako výpomocný učitel na škole v rodné obci. Po složení zkoušky učitelské způsobilosti na učitelském ústavu v Brně v červenci 1920 byl zatímním učitelem ve Lhotě (od 1. září 1920), Opatovicích (od 9. května 1921) a následně v Petřvaldě ve Slezsku (od 1. září 1921), kde působil na obecné škole ve čtvrti Nová Dědina, ale také jako provizorní učitel na měšťance, jelikož měšťanská škola chronicky postrádala vlastní kvalifikované učitele (1. září 1922–31. srpna 1925).¹⁶ Dekretem zemské školní rady z 5. června 1925 byl ustanoven definitivním učitelem na obecné škole ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, kam nastoupil se svou chotí Jarmilou, rozenou Skácelovou, původem z Ivanovic na Hané a absolventkou učitelského ústavu v Kroměříži, na kterém maturovala v srpnu 1922. V létě 1932 odešli na vlastní žádost ze školy ve Staré Vsi na školu v Moravské Ostravě – Hulvákách.

Pro Františka Uhlíře měla specifický a vyhraněný vztah kultura. Ještě nedlouho před svým odchodem z Československa v doprovodném programu výstavy *Slezsko vpřed* v Národním muzeu v Praze (1946) vystoupil s přednáškou *Kulturní problémy Slezska*¹⁷ a zrekapituloval stranické požadavky vůči zastoupení kultury ve dvouletém plánu.¹⁸ V tomto směru mohl být pro něj určující příklad jeho otce, řídicího učitele ve Lhotě u Vyškova (1859–?), s pojetím kultury především jako lidové osvěty našel pochopení u národně socialistické strany. Ta ve Slezsku a na Ostravsku existovala od roku 1901 a od svých počátků, kdy se rozvíjela na bázi místních spolků, buďto spolupracovala se středoškolskými profesory, nebo je přímo měla ve svých řadách (Václav Sladký). Nepřekvapí, když

12 Zemský archiv Opava, Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), č. kart. 373, sign. 1/522.

13 *Návrhy na socialistické kandidáty*, Lidové noviny, roč. 43, č. 196, 17. 4. 1935, s. 2.

14 Ed. Antonín DOLENSKÝ, *Kulturní adresář Republiky československé*. Biografický slovník 1, Praha 1931, s. 472.

15 Státní okresní archiv Frýdek-Místek, Základní devítiletá škola Stará Ves nad Ondřejnicí, inv. č. 2, Kronika obecné školy 2, s. 114.

16 Státní okresní archiv Karviná, Základní škola a základní umělecká škola Petřvald, bez inv. čísla, Školní kronika, nestránkováno.

17 *O slezské hudbě, umění a divadle*, Svobodné noviny 2, č. 70, 23. 3. 1936, s. 5.

18 F. UHLÍŘ, *Kultura ve dvouletém plánu*, Česká osvěta, roč. 40, 1947, č. 1–2, s. 1–6.

Františka Uhlíře potkáváme mezi stranickými vzdělavateli,¹⁹ mezi přednášejícími v rámci tzv. samosprávných seminářů²⁰ nebo mezi organizátory shromáždění učitelů a středoškolských profesorů z řad členů strany.²¹ Uhlíř chápal školu jako klíčovou kulturní instituci, ale také jako instituci garantující výchovu k uvědomělému občanství, a tudíž garantující státní suverenitu a podporující národní zájmy. Jeho nejzávažnějším příspěvkem k tématu organizace školství byl tzv. Lex Uhlíř, zákonná úprava soukromého vyučování, které zejména v pohraničí měla vytvořit překážku v přetrvávání soukromého vyučování, jež zabraňovalo posílání dětí do státních škol a tudíž účinnému působení na mladou generaci.²²

Pro Františka Uhlíře byla důležitá spolupráce se stranickými periodiky, které představují základní zdroj poznání jeho myšlení a názorů na otázky politiky i kultury. Tím, jak strukturu strany tvořily župy a Ostravsko náleželo XIV. župě, byl zapojen do činnosti kulturní komise XIV. župy, která vydávala *Věstník* jako přílohu stranického listu *Nový Bezručův kraj*. V době, kdy učiteloval ve Staré Vsi nad Ondřejnicí se dokonce podílel na redakci věstníku *Nové cesty*, vydávaného s podtitulem *Pokrokový měsíčník* v letech 1928–1931. Na jeho obsahovém profilu se podílel společně s Aloisem, Stanislavem a Vojtěchem Chvostkovými, kteří se hlásili k sociální demokracii; první dva jmenovaní byli ve dvacátých a třicátých letech starostové Staré Vsi a Alois s Vojtěchem se angažovali v *Dělnické tělovýchovné jednotě*.²³ Lze tedy říci, že se alespoň tématicky sociální demokraté, jimž list náležel, a národní socialista Uhlíř překrývali – alespoň načas, protože jeho texty nacházíme v periodiku jen v letech 1928 a 1929; pak jeho jméno rázem zmizelo.

Uhlířovy texty v *Nových cestách* gravitují kolem jednoho tématu – jednoty duchovní tradice, ovlivněné Masarykovou *Českou otázkou* a prodloužené do současnosti osobností Edvarda Beneše. Právě bezmezný obdiv k Benešovi, který Uhlířovi naplnil ideál veřejně činného politického pracovníka, spojujícího v sobě pacifismus, optimismus, diplomatický um a společenský rozhled, přitom se vyznačujícího dělnickým (sic!) původem, tudíž ideál osobnosti, vyrůstající ze skrovných sociálních základů, která pouze díky svému morálnímu a psychologickému ustrojení dosáhla společenské prestiže, obdiv, jenž dával najevo při každé vhodné příležitosti, byl mimo jiné tím, co jej zařadilo do okruhu prezidentových spolupracovníků v době londýnského exilu. Ačkoliv analýza Uhlířova myšlení, reprezentujícího způsob uvažování národně socialistického politika jeho generace, nemůže být předmětem této jubilejní vzpomínky, ještě jednu připomínku autorova publicistika přece jen zasluhuje: jde o článek k šedesátinám Václava Klofáče²⁴ – a je to text, jenž není prost časových souvislostí, implicity naznačující Uhlířův názor na spor mezi Václavem Klofáčem a Jiřím Stříbrným, jenž stranu poznamenal v roce 1926.²⁵

To, co zde bylo pověděno o Františku Uhlířovi zejména v letech, jež předcházely Mnichovu, berme jako náznak možných směrů uvažování, způsobů, jak na protagonisty strany – a jistě nejen národně sociální – nazírat: jako na osobnosti, pro něž slovo *politika* nepřed-

19 ZA Opava, PŘMO, č. kart. 326, sign. 2483.

20 *Zahájení samosprávných seminářů*, Nový Bezručův kraj, roč. 4, č. 44, 25. 10. 1930, s. 1.

21 *Župní konference profesorů a učitelů*, Nový Bezručův kraj, roč. 4, č. 9, 25. 10. 1930, s. 1.

22 *Lex Uhlíř*, Nový Bezručův kraj, roč. 10, č. 7, 14. 2. 1936, s. 7.

23 *DTJ ve Staré Vsi n. O.*, Jednotář. Věstník VIII. Kraje Dělnických tělovýchovných jednot, roč. 5, č. 3, 10. 2. 1924, s. 6.

24 F. UHLÍŘ, Václav Jan Klofáč, *Nové cesty*, roč. 1, č. 7, 25. 9. 1928, s. 118–119.

25 K vnitrostranické situaci podrobně Libor VYKOUPILO, *Strana československých socialistů a Jiří Stříbrný v roce 1926*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C-43, Brno 1996, s. 115–127.

SLEZSKÝ SBORNÍK CXVIII / 2020, ČÍSLO 1

stavovalo pouze moc a způsoby jejího uhájení, ale snoubilo se se specifickým významem slova *kultura* ve smyslu lidové osvěty, kultivace lidské pospolitosti a výchovy k uvědomělému občanství beletristickou knihou, divadelním představením nebo výstavou obrazů.

Pavel Šopák